

De vroegste geschiedenis van Brugge

V. DE OUDBURG

Inleiding : Het Romeinse Brugge

Onlangs heeft de archeoloog dr. Hugo Thoen in het Groeningemuseum te Brugge een zeer interessante voordracht gehouden over de Romeinse handelsnederzetting die zich te Brugge bevond tot de vierde eeuw na Kristus en over het Romeinse castellum dat na de Germaanse inval en de Duinkerke II-overstroming, die de nederzetting wegveegde, de vertegenwoordiging van de Romeinen te Brugge uitmaakte.

De archeologische vondsten gedaan bij het graven van het kanaal naar Zeebrugge bewezen reeds een Romeinse aanwezigheid te Brugge. A. Duclos had in de inleiding van zijn *Bruges Histoire et souvenirs*, (Les origines du quartier de Bruges) daar reeds de aandacht op getrokken. Hij schreef immers : «La villa gallo-romaine dont les traces viennent d'être constatées au lieu dit Fort-Lapin, a été habitée dès avant les Romains et jusque dans le haut moyen-âge, puis à l'époque romaine par des gens de haute distinction comme le prouvent les objets de toilette, de style gallo-romain, en bronze, qu'on y a trouvés. Dans ce

triangle, il y a un emplacement pré-romain, deux ponts gallo-romains, deux emplacements à poteries qui semblent indiquer qu'il y eut là une fabrique de poterie...».

Prof. Van Houtte stelde ook reeds in zijn werk *Brugge, vroeger en nu* de «eerste» stadsontwikkeling van omstreeks 800 in vraag. Hij schreef dat het onderzoek van de kustvlakte door bodemkundigen van de Gentse universiteit met zekerheid heeft aangetoond dat het zeewater zich juist tijdens de 9de eeuw uit de poldervlakte heeft teruggetrokken en dat het gunstigste moment voor het ontstaan van Brugge dus zou moeten liggen vóór deze terugtocht. Hij eindigde zijn schrijven aldus : «Hoe het ook zij, het bestaan van Brugge is een zekerheid aan het einde van de invallen der Noormannen». Prof. Van Houtte was waarschijnlijk op de hoogte van de navorsingen van dr. Hugo Thoen, eerstaanwezend assistent bij het seminarie voor Archeologie aan de Rijksuniversiteit te Gent. Hij behaalde zijn diploma van dr. met zijn werk : «De belgische kustvlakte in de Romeinse tijd». Hij heeft in zijn voordracht figuurlijk en in werkelijkheid de bewijzen van zijn thesis op tafel gelegd : cartografisch materiaal, bewijzen van zijn bodemkundig onderzoek en vergelijkende afbeeldingen van romeins aardewerk, een overvloed van materiaal om iedereen te overtuigen. Wij knippen een samenvatting van die voordracht uit een verslag ervan dat in 1975 verscheen in het «Brugs Handelsblad» : *Dr. Hugo Thoen heeft aan de materiële bronnen, in casu archeologische overblijfselen, zowel uit vóór-Romeinse tijd (Ijzertijd) als uit de Romeinse tijd (1ste tot 4de eeuw na Kristus) genoeg gehad om de sluier omtrent de Romeinse voorstedelijke beweging alhier, op te heffen.*

Er werden in het verleden oudheidkundige, romeinse vondsten van belang gedaan aan de Smeden-, Bouverie-

en St.-Katelijnepoort, aan Fort Lapin (nederzetting en grafveld) en zelfs op de Burg.

Romeinse munten met de beeldenaars van talrijke Romeinse keizers werden teruggevonden evenals stukken en scherven aardewerk die een schat van gegevens verstreken over de Romeinse bewoners alhier.

Keramiek

Plaatselijk maar ook veel aangevoerd aardewerk, w.o. vijzels, bekers, potten, kruiken en amforen bestond uit «terra sigillata» en «terra nigra» uit pottenbakkerscentra in Zuid-, Centraal- en Oost-Gallië.

Om tot deze vastelling te kunnen komen werd archeologisch materiaal grondig onderzocht op samenstelling, vorm en bakwijze.

In de 4de eeuw stonden de Romeinen er in onze streek niet schitterend voor, want twee rampen troffen de nederzetting in 't Brugse havengebied: de invallen uit zee van de brandstichtende Germanen en de gevolgen van de Duinkerke II overstroming die de bewoners naar hoger gelegen plaatsen dreef.

Noodgedwongen herzag Rome zijn Noordzeekustverdediging en gaf twee Romeinse vlooteskaders met thuishaven aan de verre Somme opdracht om de kust vrij te houden. Daartoe liet Rome drie castella optrekken: Aardenburg, Brugge en Oudenburg, ieder met een vierkantig grondplan van vrijwel dezelfde afmetingen en met elkaar verbonden door een bevoorradingsweg. Die as aanziet de h. Hugo Thoen als een verdedigingsgordel langwaar die twee vlooteskaders gemakkelijk konden worden uitgerust. De handelsfunctie van de Romeinse nederzetting in het noorden van de stad ging teloor door Saksers en een overstroming zodat het Romeinse castellum op de Burg een uitgesproken militaire taak overnam.

De vierkantige omwalling van de Burg is in tegenstelling met de middeleeuwse zienswijze die een cirkelvormige stadswal vertoont. De etimologische afkomst van de woorden «Brugge» en «Diver» is ook veel ouder».

Tot daar textueel het verslag dat van die voordracht verscheen in het Brugsch Handelsblad.

Bemerk dat A. Duclos ongeveer tot het zelfde besluit was gekomen. Hij schrijft over «les dernières légions romaines» in onze gewesten, over een diverticulum Oudenburg - Brugge - Aardenburg en vraagt zich af: «Nous pouvons nous demander si les Romains n'ont pas construit à Bruges un castrum. Hij zocht echter het castrum in de wijk Oudburg en daarom heeft niemand hem durven volgen. De bewijzen die hij inbracht om zijn stelling te verdedigen waren te zwak. Het wekt nochtans verwondering op dat A. Duclos, toen de kennis van de Vlaamse kustvlakte nog in haar kinderschoenen was, reeds tot het besluit van een Romeins castrum te Brugge was gekomen. Zijn de bewijzen van dr. Hugo Thoen overtuigend genoeg om ze te aanvaarden? In elk geval, indien er ooit een Romeins castrum te Brugge heeft bestaan, zijn er geen sporen van overgebleven. Het nieuwe castrum, dat van Boudewijn I, werd slechts gebouwd in de tweede helft van de negende eeuw, en het is te begrijpen dat, na zoveel eeuwen, er niets meer van het oud romeins castrum overgebleven was dan de vestingsgrachten ten oosten, zuiden en noorden van het castrum en de Reie, ten westen ervan.

1. De Oudburg in het begin van de negende eeuw.

Een stadswijk, die «Oudburg» heet, is te Brugge zo goed als onbekend. Vraag aan een Bruggeling de weg

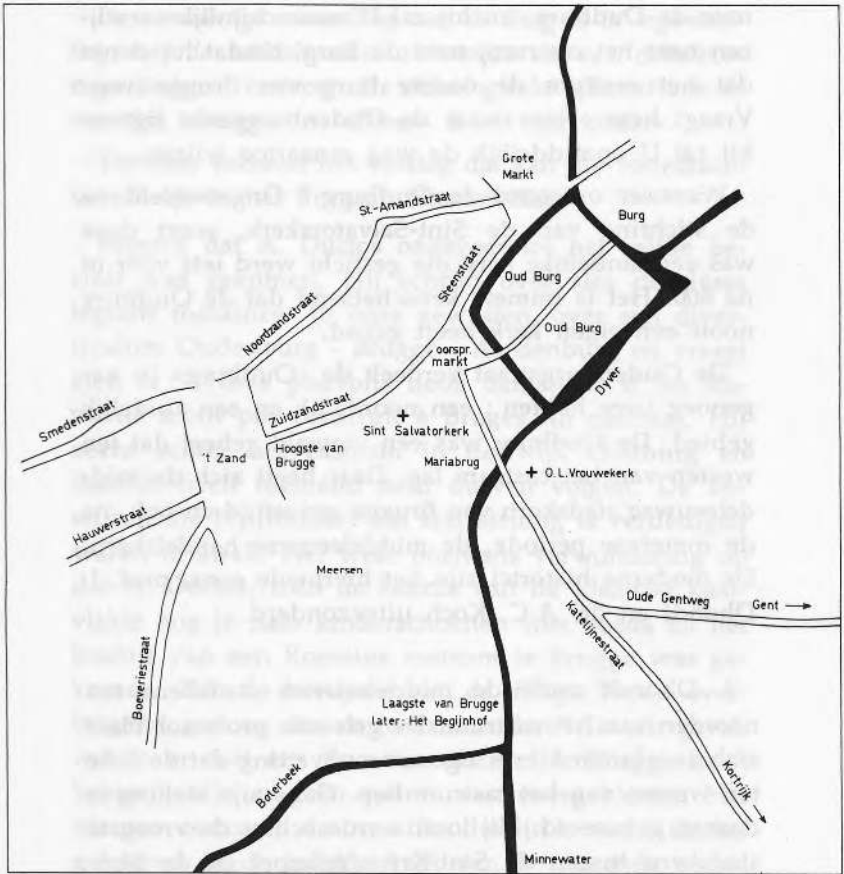
naar de Oudburg, en hij zal U waarschijnlijk verwijzen naar het castrum, naar de Burg, omdat hij denkt dat het castrum de oudste burg van Brugge was. Vraagt hem echter waar de Oudenburgstraat ligt en hij zal U onmiddellijk de weg ernaartoe wijzen.

Wanneer ontstond de Oudburg? Ongetwijfeld na de stichting van de Sint-Salvatorskerk, want deze was een landelijke kerk die gesticht werd iets vóór of na 800. Het is immers kenschetsend dat de Oudburg nooit een eigen kerk heeft gehad.

De Oudenburgstraat verdeelt de «Oudburg» in ongeveer twee helften: een noordelijk en een zuidelijk gebied. De Oudburg was een omwald geheel dat ten westen van het castrum lag. Dáár heeft zich de middeleeuwse stadskern van Brugge gevestigd en ook, na de romeinse periode, de middeleeuwse handelskern. De moderne historici zijn het hiermede eens, prof. J. Dhondt en dr. A.C. Koch uitgezonderd.

J. Dhondt zocht de middeleeuwse stadskern ten noorden van het castrum. De geleerde professor bleef zich aansluiten bij de algemene opvatting dat de Reie ten westen van het castrum liep. Gans zijn stelling is daarop gebaseerd. Hij localiseerde echter de vroegste stadskern tussen de Sint-Kristoffelkapel en de Sint-Pieterskapel en zocht het primitieve marktplein tussen de eerstgenoemde kapel en de Reie.

A.C. Koch heeft de oudste stadskern gezocht ten oosten van het castrum en de haven of aanlegplaats ten noorden van deze stadswijk. Hij heeft, in tegenstelling met J. Dhondt en de andere historici, in de Reie vanaf het Minnewater tot aan de Molenbrug een molengracht gezien die door de grafelijkheid gegraven werd. Meteen heeft hij alles wat er vroeger over

BRUGGE VÓÓR 1054.

de loop van de Reie doorheen Brugge werd geschreven, afgebroken¹. Tot nog toe kwam er geen reactie tegen zijn studie over «Brugge's topografische ontwikkeling». Dat verwekt het gevoel dat iedereen zich bij deze studie neerlegt, iets wat zeker niet het geval is. De Reie immers vormde in het Brugse stadsgebied de grens tussen het oud domein Snellegem en dit van Sijsele. Een gegraven molenbeek was zonder twijfel geen oude domeingrens. A.C. Koch schrijft zelf : Men zal wel niet ver van de waarheid zijn wanneer men vermoedt dat de molen en zijn beek zijn gemaakt door de grafelijkheid, mede met het oog op de bescherming van de zuidkant van de grafelijke Burg². In elk geval was, volgens de schrijver zelf, de molengracht veel jonger dan de domeingrens. Waar lag de grens dan te Brugge tussen de twee domeinen ?

Over de molengracht schrijft de geleerde als volgt : Dit alles wil zeggen dat ook de Reie van ongeveer het Begijnhof af tot helemaal bij de Molenbrug gegraven is, niet alleen dus het stuk Groene Reie daaruit, doch evengoed de Diver en het stuk Reie bij het Sint-Janshospitaal en de O.L.V.-kerk. We staan hier voor een typische molenbeek, voor een gegraven leiding³.

De waterkrachtmolen bestond reeds in het begin van de 12de eeuw. Na de moord van Karel de Goede werd deze molen vernield. De burgers snelden toe om te verhinderen dat de waterloop die de zuidzijde

1. A. KOCH, *Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12de eeuw*, blz. 17.

2. A. KOCH, *a.w.*, blz. 20.

3. A. KOCH, *a.w.*, blz. 18 en 19.

van het castrum beschermde leeg zou lopen en legden ter plaatse door de Groene Reie een dam zodat de bovenbeek weer vol kon lopen. Deze feiten zijn gekend door het verhaal van de moord door Galbert. Dr. Koch schrijft, na ze verhaald te hebben : Dit leeglopen alleen al bewijst het kunstmatig karakter van de Reie hier⁴. Terecht eindigt hij deze passage met het woord *hier*. Iedereen immers aanvaardt dat niet enkel het stuk Groene Reie maar ook het stuk Steenhoudersdijk ten zuiden van de burcht gegraven werd. Het kunstmatig karakter ervan wordt door niemand geloochend, maar bewijst niet dat de Diver en de Reie, die ten westen van het castrum liep, gegraven werd. Zelfs het leeglopen van de vestingsgracht en haar verlengstuk naar de molenbrug toe is er geen bewijs voor. De bedding van de vestingsgracht lag vanzelfsprekend niet zo diep als deze van de natuurlijke waterloop (de Reie), zodat de gegraven gracht kon leeglopen zonder hindernis voor de loop van de Reie.

In welk domein lag de Oudburg, die wij situeren ten westen van het castrum ? in het oud domein Snellegem of in dit van Sijsele ? De vraag komt hierop neer : werden die twee domeinen in de Brugse ruimte afgebakend door een weg of door een natuurlijke waterloop ? Niemand zal in twijfel trekken dat, bij het stichten van de moederparochies Snellegem en Sijsele deze parochies dezelfde grenzen hadden als de respectievelijke domeinen. Wij kunnen dus de grenzen van de twee domeinen terugvinden in de parochies die op deze twee domeinen werden gesticht. Natuurlijk dient men er rekening mede te houden dat op parochiaal vlak in de negende eeuw

4. GALBERT, *a.w.*, c. 118, blz. 169.

er reeds verandering was gekomen in de twee moederparochies Snellegem en Sijsele. Snellegem had reeds in de fiscus Weinebrugge, die in haar domein ontstaan was, een hulpkerk gesticht : Sint-Michiels (Weinebrugge) en deze laatste kerk had zelf reeds een landelijke hulpkerk gesticht in de nabijheid van de plaats waar de eerste stadskern, de Oudburg, zou gevormd worden : de Sint-Salvatorskerk. Voor het domein Sijsele is de zaak eenvoudiger : deze kerk heeft in haar eigen domein, maar ook vlak naast de Oudburg, in de tweede helft van de negende eeuw een hulpkerk gesticht : de O.-L.-Vrouwkerk. De oude grens tussen de twee oorspronkelijke domeinen en parochies lag dus tussen de Sint-Salvatorskerk en de O.-L.-Vrouwkerk. De Reie (de Dyver) die tussen het parochiaal gebied van de Sint-Salvatorskerk en de O.-L.-Vrouwkerk liep was terzelvertijd de grens tussen de twee domeinen Snellegem en Sijsele. De Dyver was dus niet een gegraven molengracht, want als grafelijke molengracht zou deze natuurlijke waterloop veel te jong zijn om als domeingrens te kunnen doorgaan.

A. Koch schrijft : «Algemeen neemt men aan dat deze oudste parochiegrenzen samenvielen met waterlopen. Onlangs echter is de inmiddels overleden archivaris van het bisdom, M. English, tot de ontdekking gekomen dat voorzover men de hoofdparochiegrens binnen Brugge kan volgen dit bepaald niet altijd het geval was. De Brugse geleerde heeft dan oude parochiegrens kunnen volgen van het Westvleeshuis (thans Simon Stevinplaats) — onmiddellijk ten oosten van de Sint-Salvatorskerk en ten noorden van de O.-L.-Vrouwkerk — af in oostelijke richting. Zo volgde ze de Oudenburg (straat) tot aan de Burg (die een eigen parochie vormde) en liep ze achter deze Burg over de Hoogstraat tot even voor de watermolen. Hier boog de grens mee met de algemene

loop der waterwegen, dus naar het noorden toe. Daarom verliet ze de Hoogstraat en sloeg de Boomgaardstraat in»⁵.

Het is te veel gezegd dat M. English tot de ontdekking kwam van de oudste parochiegrens van de Sint-Salvatorskerk. Hij heeft de grenzen van deze parochie uitgestippeld nadat op het grote eiland waarop het castrum werd gebouwd, een nieuwe parochiegrens werd getrokken, doch niet beweerd dat die grens de oude domeingrens was en ook niet dat ze de oude parochiegrens was van Sint-Salvators. Het was slechts in de elfde eeuw, zoals wij reeds hebben geschreven, dat Boudewijn V van de O.-L.-Vrouwkerk een stadskerk heeft gemaakt. De Sint-Salvatorskerk stond onder het patronaat van de bisschop van Doornik. Haar parochiaal gebied strekte zich vroeger uit over de ganse stad. Radbodus II heeft handig gebruik gemaakt van zijn macht en ingezien dat hij geen aanspraak kon maken op de O.-L.-Vrouwkerk als stadskerk zonder een deel van zijn eigen parochiaal gebied aan deze laatste kerk af te staan, en heeft van deze gelegenheid gebruik gemaakt om het te ruilen voor een deel van het grote eiland waarop de burcht stond en de Sint-Donaaskerk en zo zijn aanspraak op deze kerk als stadskerk meer kracht bij te zetten. Later zou de bisschop Walter van Marvis, toen hij van de Walburgakapel een parochiekerk maakte dezelfde grens die M. English aanduidde, eerbiedigen.

De Oudburg vormde vanzelfsprekend één geheel.

5. A. KOCH, *a.w.*, blz. 36-37. Z.E.H. English duidt de parochiegrens aan vanaf het Westvleeshuis tot de Spiegelrei. Hier hebben wij dus de oorspronkelijke parochiegrens niet, vermits het Westvleeshuis in de negende eeuw nog niet bestond.

Dat er een straat middendoor liep is goed uit te leggen. De straat leidde ten oosten naar de burcht als toevluchtsoord en ten westen naar de Sint-Salvatorskerk als bidplaats. Deze laatste weg — een verlenging van de Oudburg — is nog goed goed terug te vinden : ten zuiden van de Simon Stevinplaats en dan rechtdoor doorheen de Sint-Salvatorskooistraat naar de kerk.

De Oudburg was dus niet de domeingrens en ook niet de oudste parochiegrens. In de elfde eeuw kreeg de O.-L.-Vrouwkerk de zuidelijke helft van de Oudburg toegewezen. Later zouden de parochiegrenzen nog veranderen. Parochiegrenzen kunnen in de loop der eeuwen veranderen. A. Koch die de Reie vanaf het Minnewater tot de Rozenhoedkaai, — dus ook de Dijver — als een gegraven grafelijke molengracht beschouwde, voelde zich genoodzaakt een andere parochiegrens tussen de O.-L.-Vrouwkerk en de Sint-Salvatorskerk te zoeken. M. English speelde hem, zonder dat hij het had kunnen vermoeden, deze grens ter hand.

In de Brugse ruimte was een straat nergens de grens tussen twee parochies, althans niet tussen twee zeer oude parochies, doch wel een natuurlijke waterloop. De twee volgende voorbeelden kunnen er als bewijs voor dienen. De twee oudste parochies in de fiscus Weinebrugge waren de Sint-Michielsparochie (de moederparochie) en deze van Sint-Salvators (haar hulpkerk). De grens tussen die twee parochies was een natuurlijke waterloop : de Boterbeek. Deze waterloop doorsneed de fiscus in twee helften : een noordelijke en een zuidelijke helft. De eerst vermelde helft werd het parochiaal gebied van de Sint-Salvatorskerk en de tweede helft bleef van de Sint-Michielskerk. De Boterbeek doorsneed de fiscus in de richting west-oost, en liep in de Reie ergens aan het Minnewater.

De Reie was de natuurlijke grens van de zuidelijke helft van Weinebrugge zoals ze ook — zoals wij gezien hebben — de grens was van de noordelijke helft, t.t.z. van de Sint-Salvatorsparochie. Het is kennschetsend dat de Boterbeek ook de grens vormde tussen de nieuw opgerichte parochie van Sint-Salvators en haar moederkerk.

Laten wij nu eens het domein Sijsele onderzoeken. De eerste twee kerken die door Sijsele in de Brugse ruimte van haar domein werden gesticht zijn Sint-Kruis (Gera) en de O.-L.-Vrouwkerk. Wij hebben reeds aangetoond dat de Reie de natuurlijke grens was in de stad Brugge tussen de O.-L.-Vrouwparochie enerzijds en de Sint-Salvatorsparochie anderzijds. Het blijft niet enkel daarbij. Het was ook een natuurlijke waterloop (de Vuldersrei) die de grens vormde tussen de parochie Sint-Kruis en de O.-L.-Vrouwparochie of nog beter gezegd tussen de parochie Sint-Kruis (het domein Gera) en de parochie Sijsele : de kerk van Sint-Kruis — het domein althans — is immers ouder dan de kerk van O.-L.-Vrouw. Overall in de Brugse ruimte zijn het dus natuurlijke waterlopen en geen straten die de grenzen uitmaakten van de domeinen en van de oudste parochies. De reie als grens tussen de O.-L.-Vrouwparochie en deze van Sint-Salvators is dus geen alleenstaand feit, en dat is een zeer sterk argument om de Reie als gegraven molengracht te verwerpen.

De Oudburg te Brugge was, zoals het woord in het Nederlands taalgebied beduidt, een «omwald iets» dat zeer oud was — de oudste stadskern, de wieg van Brugge. De stam «burg» is Germaans, en betekende oorspronkelijk «versterking», zonder dat daarbij aan een nederzetting werd gedacht. In die zin nam het Latijn het woord, in de Oudheid nog, aan de grenzen van het Romeinse Rijk van het Germaans over.

Toen het evenwel, te tijde van de invallen, tot diep in het Rijk was binnengedrongen en er een zeer ruime verspreiding vond, deed het dit in een gewijzigde betekenis namelijk die van «niet noodzakelijk», of zelfs van «niet versterkte» nederzetting⁶.

A. Duclos zag in de Oudburg te Brugge een oude burcht die in 860 reeds vervallen was. Deze zienswijze is thans verouderd. Te Brugge was de Oudburg de eerste wijk van de stad, het terrein waarop zich de praestedelijke agglomeratie had gevestigd. Dat deze wijk in 1120 als «*vetus castellum*» in een oude tekst voorkomt is er geen bewijs voor dat deze wijk oorspronkelijk een oude burcht was. H. Van Werveke en A. Verhulst hebben er reeds op gewezen dat het middelnederlands woord burg ook de betekenis had van «burcht» — zoals b.v. blijkt uit een tekst van 1294 : te Brugge in de «borch». Doordat, aldus beide schrijvers, het woord «burg» in de volkstaal de twee betekenissen kan vertonen, geeft het middelnederlandse «Oudburg» ons geen uitsluitsel wat betreft het wezen van het bewuste gebied, evenmin, en om dezelfde reden, als «*Vetus Casstrum*» of «*Vetus Castellum*» dat deden. Met «*Vetus Burgus*» daarentegen staan wij op vastere grond. Het Latijnse woord heeft inderdaad, evenals «urbs», alleen de betekenis van «stedelijke bevolkingsnederzetting».

Daar de Oudburg te Brugge in de rekeningen van de stad Brugge van 1281 - 1282 als «*Vetus Urbs*» voorkomt, is de Oudburg klaarblijkelijk het oudste deel van de stad, des te meer daar de Oudburg in deze rekeningen staat tegenover de andere wijken van de stad.

6. H. VAN WERVEKE, *Burgus, versterking of nederzetting*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, 1965, Jaargang XXVIII, nr. 59.

Daar de Oudburg te Brugge uit de negende eeuw dateert, was dit rechthoekig terrein ongetwijfeld een «omwald iets» - een omwald terrein. Het was niet zeer uitgestrekt en had slechts binnen de wallen een oppervlakte van daaromtrent vier hektaren, vier maal en zelfs iets meer dan de huidige Grote Markt. De Oudburg te Brugge was het equivalent van de Oudburg te Gent. H. Van Werveke heeft de juiste betekenis van het woord «Burg» belicht in een afzonderlijke studie: «Burgus, versterking of nederzetting». Wij verwijzen graag naar deze belangrijke studie. De Oudburg te Brugge, zoals die te Gent bevatte geen castrale elementen. De Oudburg was op beide plaatsen een nederzetting van stedelijke aard. Nu volgt een vergelijkend overzicht van de vroegste vermeldingen te Gent en te Brugge.

Te Gent

ex veteri castello- 1127

in veteri castro - 1199

Urbem comitis - 1191

in Veteri Urbe - 1239

Ante Urbem - 1244

de veteri burgo - 1254

1e Viesborch - 1274

1e Viesbourch - 1274

Oudenborch - 1281

Audeborch - 1295

Te Brugge.

In castello forinseco - 1089

In veteri castello - 1120

castrum Brugense - 12de eeuw

de veteri urbe - 1282

Officium veteris urbis - 1281

In veteri urbe - 1293 en 1299

Houdeboch - 1280

Oudeborgambocht-einde 13de eeuw

Oudebourgh - 1302

In Oudeburch - 1303 en 1305

In Oudenbuerch - 1305

Voor de vermeldingen van de Oudburg te Gent verwijzen wij naar de reeds vermelde studie van prof. H. Van Werveke en prof. A.E. Verhulst. Voor deze van de Oudburg te Brugge volgen enkele toelichtingen.

1. Laten wij beginnen met de oudste vermelding, deze uit de grafelijke oorkonde van 1089: *In parochia S. Salvatoris in castello forinseco II curtes*. J. Dhondt schrijft: de uitdrukking is ongetwijfeld onduidelijk en onzeker en ik ben geneigd te denken dat ze de vertaling is van een vlaamse uitdrukking die men terug vindt in een kontekst die geen twijfel laat over de betekenis, nl. «butenburch». «Butenburch» wil uitdrukkelijk zeggen: buiten de burcht. Indien *castellum forinsecum* «Buitenburch» betekent, kan uit deze vermelding niet worden besloten tot een versterking van Brugge in 1089⁶.

6. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 28.

Prof. F. Ganshof besloot uit deze tekst dat de stad in 1089 reeds omheind was. Wij hebben boven reeds geschreven dat Boudewijn V inderdaad aan de verdediging van de stad, althans zeker van een deel ervan, heeft gedacht en onder meer de kwetsbare plaatsen ervan in staat van verdediging heeft gesteld. Hij heeft onder meer de Oudburg beschermd door een vertakking van de Reie, die vroeger rechtdoor liep ten noorden van de O.-L.-Vrouwkerk en door het terrein van het Sint-Janshospitaal, te laten graven ten zuiden van deze kerk en van de abdij van de Eeckhout. Boudewijn V heeft zelfs veel meer gedaan. Hij heeft de eerste omwalling rondom de stad in 1054 of korte tijd daarna doen graven. Prof. F. Ganshof heeft terecht geschreven dat de stad Brugge reeds in 1089 omweld was. Ze was het reeds ten tijde van Boudewijn V die in 1067 overleed.

De Oudburg lag in 1089 reeds op twee parochiale gebieden : de noordelijke helft op dat van de Sint-Salvatorskerk en de zuidelijke helft op dat van de O.-L.-Vrouwkerk. Toen, zoals gezegd, bisschop Radbodus aanspraak maakte op de O.-L.-Vrouwkerk als stadskerk, heeft hij ingezien dat hij dat niet kon zonder afstand te doen van een deel van zijn eigen parochiaal stadsgebied, waaronder begrepen was de zuidelijke helft van de Oudburg, die naast de O.-L.-Vrouwkerk lag. In ruil voor het gebied dat hij afstond, heeft hij een deel van het grote eiland opgeëist waarop de burcht stond, nl. de latere H. Walburgaparchie.

Het is vanzelfsprekend dat, indien de Oudburg een castellum forinsecum werd genoemd, een castellum buiten de Burcht, men deze benaming in verband mag brengen met de in 1127 benaming van de Gentse Oudburg : «ex veteri castello». Door «castellum forinsecum» werd dus de Oudburg ten westen van

de burcht bedoeld. Doch laten wij de oorkonde waarin de tekst voorkomt eens nader onderzoeken. Op 31 oktober 1089 heeft de graaf Robrecht II van Jerusalem de bezittingen bevestigd van de proost en van het kapittel van de Sint-Donaaskerk te Brugge. Het is in deze oorkonde dat de tekst voorkomt: *In parrochia S. Salvatoris in castello forinseco II curtes*. De plaats waar de twee huizen stonden wordt in de oorkonde zo getrouw mogelijk aangeduid. De S. Salvatorsparochie strekte zich uit over het grootste deel van het stadsgebied Brugge en ook over een landelijk gebied. Het laatste werd uitgesloten door de bepaling «in castello», en door «forinseco» werd de Oudburg die nabij het castellum lag aangeduid. Een deel echter van de Oudburg was in 1089 reeds parochiaal gebied van de O.-L.-Vrouwparochie geworden, nl. het zuidelijk deel van de Oudburg. Dit deel werd voor de localisering van de twee huizen uitgesloten, vermits er uitdrukkelijk in de oorkonde staat dat de twee huizen in de parochie van S. Salvators lagen, dus in het noordelijk deel van de Oudburg. A.C. Koch schrijft in verband met de tekst «castellum forinsecum» van 1089: Op te merken valt, dat alleen de noordelijke helft van dit wijkje (Oudenburg) gerekend werd tot de parochie van S. Salvators⁷.

Terecht heeft J. Dhondt voor het interpreteren van «castellum forinsecum» verwezen naar de Buitenburg te Veurne. Er is over deze Buitenburg nog meer te zeggen. In het cartularium van de abdij van S. Niklaas is er in de oorkonden herhaaldelijk sprake van de ecclesia S. Nicholai de Butenburch⁸. De oudste

7. A. KOCH, *a.w.*, blz. 52.

8. VANDEPUTTE en CARTON, *Chronicon et Cartularium van de abdij van Sint-Niklaas te Veurne*, waarin een groot aantal vermeldingen van de Veurnse «Butenburch» voorkomen. Voor 1120, zie KAREL DE FLOU, *a.w.*, Deel II, blz. 1117.

tekst is van 1120. Deze Buitenburg vertoont veel gelijkenissen met de Oudburg te Brugge, met dit verschil dat de S. Niklaaskerk te Veurne in de Buitenburg stond en de S. Salvatorskerk te Brugge buiten de Oudburg. Onder veel ander opzichten is de Veurnse Buitenburg het equivalent van de Brugse Oudburg. Te Veurne paalde de Buitenburg aan de grafelijke burcht. Dit was ook het geval met de Oudburg te Brugge. Te Veurne strekte de Buitenburg zich niet uit over gans het grondgebied van de stad en de Oudburg ook niet te Brugge. Als derde vergelijking kan men nog aanstippen dat de Veurnse Buitenburg, net als de Brugse Oudburg, omwald was. De walgrachten zijn nog gedeeltelijk op oude kaarten van Veurne terug te vinden en werden, enkele jaren geleden, bij ondergrondse werken nabij de S. Niklaaskerk teruggevonden. Het zou niet moeilijk zijn het ganse tracé ervan op kaart te brengen.

Het hoeft ook niet te verwonderen dat de uitdrukking «castellum forinsecum» in 1089 in een oorkonde van de graaf Robrecht II voorkomt. De Veurnse uitdrukking van Buitenburg was bekend zowel in het grafelijk huis als in het kapittel en de kanselarij van S. Donaas. De gravin Gertrudis en haar zoon Robrecht II hadden op 4 in oogstmaand 1089 de grote godsdienstige plechtigheid te Veurne bijgewoond van het plaatsen van de reliek van de H. Walburga in een nieuw schrijn. Ook was de buitenburg van Veurne in het castrum van Brugge zeer goed gekend. Reeds ten tijde van Boudewijn V was Erembald burggraaf van Brugge geworden. Hij werd er opgevolgd door een van zijn 5 zonen en een ander zoon van hem zou proost van het kapittel van Sint-Donaas en kanselier van de graaf worden. De Erembalds uit Veurne waren aardig op weg om gans de burg op elk gebied te

controleren⁹. De oorkonde van 1089 was een bevestiging van een oudere oorkonde, die waarschijnlijk uitging van Boudewijn V en in het kapittel geschreven werd. Dat in die oorkonde een Veurnse uitdrukking voorkomt kan geen verwondering wekken.

Wij kunnen besluiten. De tekst in zijn geheel, in de oorkonde van 1089, sluit het landelijk gedeelte van de Sint-Salvatorsparochie uit. Door het woord *forinsecum* werd het *castrum* uitgesloten en door *castellum* het stadsgedeelte dat buiten de Oudburg lag. Door de woorden : in *parrochia S. Salvatoris* werden de twee *curtes* gelocaliseerd in het noordelijk gedeelte van de Oudburg, en het zuidelijk gedeelte ervan dat parochiaal gebied was van O.-L.-Vrouw uitgesloten. Indien deze visie juist is, dan was de demarkatielijn tussen het parochiaal gebied van S. Salvators en van O.-L.-Vrouw reeds ten tijde van Boudewijn V (de oorkonde gaat tot hem terug) niet meer de Diver doch de Oudenburg(straat), en was de O.-L.-Vrouwkerk een stadskerk geworden waarop Radbodus II reeds lang vóór 1089 gepoogd heeft de hand te leggen.

2. In *veteri castello* - 1120. Op een schutsblad van een cijnsrol van de Sint-Donaaskerk staat de volgende tekst : *Mansio Bodeuini filii uuobelini in veteri castello*. Deze *mansio* stond zonder twijfel niet in de grafelijke burcht. *Castellum* kan dus niet geïdentificeerd worden met de grote burcht¹⁰.

3. *Castrum brugense intravit* - Het is opvallend dat Galbert altijd het woord *castrum* gebruikt om ermede de grafelijke burcht aan te duiden. De stad zelf, de Oudburg inbegrepen, heet bij hem het *suburbium*.

9. GALBERT, Uitgave PIRENNE, *a.w.*, *passim*.

10. K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 12, kolom 2.

Walter van Terenburg gebruikt een andere terminologie. Hij schrijft : «*Gervasius castrum brugense invasit... et eos in interiorem munitionem refugere coegit*. Interior munitio wijst ongetwijfeld op de binnenburg. De schrijver kende waarschijnlijk de Veurnse uitdrukking : Binburg en Buitenburg. Interior munitio staat tegenover Castrum en castrum heeft dan ook bij hem de betekenis van Buitenburg, in onderhavig geval waarschijnlijk deze van de Oudburg, die als een verlengsel was van het primitieve castrum. Burg en Oudburg vormden oorspronkelijk een rechthoekig terrein, door de Reie van elkander gescheiden.

H. Van Werveke schrijft in zijn studie : Burgus, versterking of nederzetting : Bijkomstig is de vraag of het castellum forinsecum moet worden beschouwd als : reeds versterkt in 1089. F.L. Ganshof spreekt zich hier in positieve zin uit.

Aan de bespreking van dit punt kan nog de terminologie worden toegevoegd die Walter van Terwaan (van Terenburg) in zijn *vita Karoli* gebruikt.: *Gervasius... castrum Brugense invasit, et eis resistere non audentibus, intravit, et eos in interiorem munitionem refugere coegit*. Het is duidelijk dat Walter hier met castrum de stad bedoelt en met interior munitio de grafelijke versterking. Dat Gervasius, trots de aanwezigheid van zijn tegenstanders, de stad binnendringt, schijnt erop te wijzen dat zij niet versterkt is, maar anderzijds schijnt interior er op te wijzen dat er ook een exterior was. Misschien was er eenvoudig een gracht.

Een gracht was er in elk geval rondom de Oudburg en ik heb de indruk dat Walter van Terwaan het woord castrum gebruikt om ermede de Oudburg aan te duiden. Gervasius van Praet had de avond vóór hij met zijn legertje de moord van Karel de Goede

zou wreken, een onderhandeling met de Brugse poorters die aan het Zand de wacht hielden. Blijkbaar stonden daar geen aanhangers van de moordenaars. Vermoedelijk hadden deze zich in de Oudburg teruggetrokken. Dat zou blijken uit de woorden : *Gervasius castrum brugense invasit*. Invasit staat tegenover intravit. Gervasius werd niet enkel binnen gelaten in de stad doch hij hield er rekening mede dat de moordenaars van de graaf hen zouden kunnen weerstand bieden in de Oudburg, het castellum forinsecum. Toen de Erembalden echter het leger van Gervasius zagen naderen, trokken zij en hun aanhangers zich terug in de interior munitio- in de binnenburg t.t.z. het castrum. Intravit staat tegenover invasit en het castrum of het castellum forinsecum tegenover de burcht, de interior munitio, de binnenburg t.t.z. de echte burg.

4. De veteri urbe, 1282. In de 13de eeuw werd zowel te Brugge als te Gent een andere term gebruikt om de Oudburg aan te duiden. De woorden «Vetus castellum» werden vervangen door «Vetus urbs». In de stadsrekeningen van Brugge (1281 - 1282) komt de vermelding voor van een Brugse poorter die ongetwijfeld in de Oudburg woonde : Gilles Dop, *oppidanus ville Brugensis de veteri urbe*. Dat Gilles Dop in de Oudburg woonde blijkt nog uit het feit dat een van de straten van de Oudburg «sheer Gillis Dopsstrate» heette.

5. Officium veteris urbis - 1281 - 1282. Nog vóór het vierde kwart van de 13de eeuw werd de stad, om haar doelmatiger te beschermen, ingedeeld in zes kwartieren of ambachten (officia). Een hoofdman, door de stadsschepenen aangesteld, kreeg de rust en de vrede in zijn kwartier toegewezen. Later kregen de ambachten of kwartieren, wegens het aantal ervan, de naam van Sestendelen. De vermelding van

de zes ambachten of kwartieren komt voor in de stadsrekeningen van 1281-1282. De verdeling in zes kwartieren had als punt van vertrek de Grote Markt. Van daar uit verdeelde men de stad in zes delen. Het Burgambacht kreeg later de naam van de kerk die erin stond : het St.-Donaasambacht. Nagenoeg al de Sestendelen werden in dezelfde zin herdoopt. Andere benamingen dus, maar dan slechts vanaf het begin van de 14de eeuw. Zolang wij in de 13de eeuw blijven komen de benamingen voor van : *Officium Urbis* = Burgambacht, en *Officium Veteris Urbis* = Oudeburgambacht.

De zes kwartieren of Sestendelen kregen in het laatste kwart van de 12de eeuw de volgende benamingen : *officium Urbis* = Burghambocht, *Off. Veteris Urbis* = Oudeborgambocht, *off. Steenstrate* = Steenstrateambocht, *off. Nord* = Nordambocht, *off. Cupers* = Cuperambocht, *off. Vlamingorum* = Vlamingambocht.

Het Burgambacht strekte zich uit over het stadsdeelte ten zuiden en ten oosten van de Burg op de O.-L.-Vrouw en de H. Walburgaparochie. Het *castrum* zelf lag dus in de noordwesthoek van het ambacht.

Het Oudeburgambacht strekte zich uit over de Oudburg en dan verder ten westen over de Sint-Salvatorsparochie.

6. In *veteri urbe* - 1293. In oude teksten in de stadsrekeningen : de Oudeburch. De Oudeburgstraat werd in twee woorden geschreven (Zie A. Duclos, *a.w.*, blz. 585).

7. In *veteri urbe*. Stadsrekeningen 1299 : *Pro cal-seya reficienda ante Alardum de Ypra.. in veteri urbe...*, voor de herstelling van de kalseide vóór de woning van Alaard van Ieper. Men kan toch niet beweren dat

die poorter in de burch woonde en ook niet dat de stad de uitgaven voor het herstellen van de kalseide in de burch op haar rekening heeft genomen.

H. Van Werveke liet in zijn reeds meermaals vermelde studie een lijst verschijnen van de, later zestiendelen geheten, indelingen van de stad Brugge. Deze indelingen kregen, betrekkelijk willekeurig, de naam van een straat, een kerk, een ambacht, enz. Oorspronkelijk waren er vijf indelingen van de stad. Uit het synoptisch overzicht dat in hun studie verscheen geven wij een overzicht van de twee belangrijkste van de vijf indelingen van de stad, deze waarin de grafelijke burcht en de Oudburg lagen¹¹.

1281-1282

Stadsrekening

Receptum Commune

Officium Urbis

Officium Veteris Urbis

Einde dertiende eeuw

Gilliodts, *Coutumes de Bruges*, I, p. 327, nr. 2

Borgh ambacht

Oudeborgh ambacht

1302-1303

J. Colens 1302

Le compte communal de Bruges, p. 106-107

Burch ambacht

Sint Salvators ambacht

Noteer hierbij dat zoals boven gezegd de ambachten in het begin van de veertiende eeuw de naam kregen van de kerk die zich in dit ambacht bevond :

11. H. VAN WERVEKE, *Burgus, Versterking of nederzetting*, blz. 50.

Het officium Urbis werd in 1316 het Sint-Donaasambacht genoemd en het officium veteris urbis het Sint-Salvatorsambacht. In beide gevallen heeft het woord Urbs dezelfde betekenis als Burg. Er is geen enkel reden om aan het woord burg (in Oudenburg) een interpretatie te geven die niet strookt met deze van burg in burgambacht. De Oudburg was, zoals de grafelijke burcht, een omheind, een omwald, een op een of andere wijze versterkte plaats, een *burgus*.

8. Na de twee latijnse teksten *vetus castellum* en *vetus urbs*, die een vertaling zijn van de Oudburg te Brugge, te hebben onderzocht, komen wij dan eindelijk aan de oude middelnederlandse vorm. De oudste tekst dateert van 1280 en komt voor in de rekeningen van het Sint-Janshospitaal te Brugge. Een eerste reeks van rekeningen loopt van het jaar 1276 tot 1335. Slechts de rekening van één jaar ontbreekt. Enkele jaarrekeningen zijn onvolledig. Deze van 1280, 1281, 1289 en 1290 zijn volledig. In de rekening van 1280 komt de volgende tekst voor : *Item redditus quem solvit domus hospitalis usque ad vitam*. Dan volgen de namen van de personen aan wie moet worden uitbetaald en het bedrag dat moet worden betaald door het Hospitaal¹². Veel personen komen op deze lijst voor, waaronder onder meer : Relicte Egidii Dop ex Houdeboeh. Het woord doet vreemd aan en toch moet men erin Oudburg lezen. De grote toponymist Karel De Flou las erin ons Oudenburg te Brugge en verwijst bij dit woord naar het artikel van Gilliodts-Van Severen dat verscheen in *La Flandre*, Deel VI, waarin hij die vorm van Houdeboeh heeft gelezen.

12. GILLIODTS-VAN SEVEREN, in *La Flandre*, Deel 6, blz. 271 en vlg.: *L'Hôpital Saint-Jean à Bruges*, en A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 585.

Karel De Flou heeft gelijk, om meer dan een reden. De vermelding van de weduwe van Egied Dop uit de Oudburg komt immers onmiddellijk na deze van : Katerine, fe Marie de Hoghestrate. Er is dus sprake van twee personen die te Brugge woonden : de eerste vrouw in de Hoogstraat en de tweede in de Oudburg. Er is geen verwarring mogelijk met de stad Oudenburg. In de rekeningen van hetzelfde jaar komt immers een eind verder de volgende vermelding voor : Domino Jacobo de Oudenborch, en in deze van 1281 : Domino abbati et vicario de Oudenborch. In beide gevallen is er zonder twijfel sprake van de stad Oudenburg. De schrijver van de rekeningen kende dus de naam van de stad en schrijft ze goed. Om een of ander reden die niet bekend is heeft hij de Oudenburg(straat) gebrekkig geschreven.

Het feit echter dat hij twee straten van Brugge vermeldt, onmiddellijk de een na de andere, sluit alle twijfel uit. Wij zijn gedwongen in de gebrekkige tekst Oudenburg te lezen, des te meer daar er een Gillis Dop in de Oudburg woonde en een straat er zijn naam kreeg.

Het valt onmiddellijk op dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen de oudste stadswijk van Brugge (de Oudburg) en het officium Veteris Urbis (Oudenburgh Ambacht). Dit laatste gebied was veel uitgestrekter dan het eerste, iets dat reeds blijkt uit de latere benaming : «Sint-Salvators Ambacht». De Zestendelen, aldus H. Van Werveke, werden aangeduid door middel van een kerk, een ambacht, een straat, enz. die er zich in bevond¹³. Het Officium Urbis of Burchambacht was uitgestrekter dan het grafelijk castrum. Het besloeg het zuid-oosten van de

13. H. VAN WERVEKE, *Burgus...*, blz. 50.

stad. De Burg lag in de noordwestelijke hoek van het zestendeel dat zijn naam droeg. Men zou kunnen schrijven - mutatis mutandis —: Het Officium Veteris Urbis of Oudenburg ambacht was dan ook uitgestrekter dan de Oudburg. Het besloeg het noordwesten van de stad. De Oudburg lag in de zuidoostelijke hoek van het Zestendeel dat haar naam droeg.

Over de uitgestrektheid van de Oudburg zijn de meningen verschillend. *L'Oudburg, ou Vieux - Bourg*, aldus A.E. Verhulst, *s'étend en effet à partir du marché, le long du côté sud de la Steenstraat*¹⁴. Uit een paar schetsen werd duidelijk gemaakt dat de Oudburg reikte tot aan de Steenstraat. Deze opvatting van de uitgestrektheid van de Oudburg strookt niet met de werkelijkheid. Deze was in 800 en reeds vóór 800 een «Omwald Iets» en de noordelijke omwalling (De Boterbeek) reikte niet tot aan de Steenstraat. De Oudburg was niet zo uitgestrekt als voorgesteld wordt. De Steenstraat was er nooit de noordelijke grens van.

2. De omwalling van de Oudburg.

De Oudburg strekte zich uit over een rechthoekig terrein dat 4 hektaren tot vier hektaren en half groot was. De Oudburg was ten zuiden begrensd door de Dyver (uitgesproken als Diver), ten oosten door de Reie, ten westen door de huidige Nieuwstraat, die vroeger een waterloop was, waarschijnlijk de Boterbeek en ten noorden door dezelfde Boterbeek.

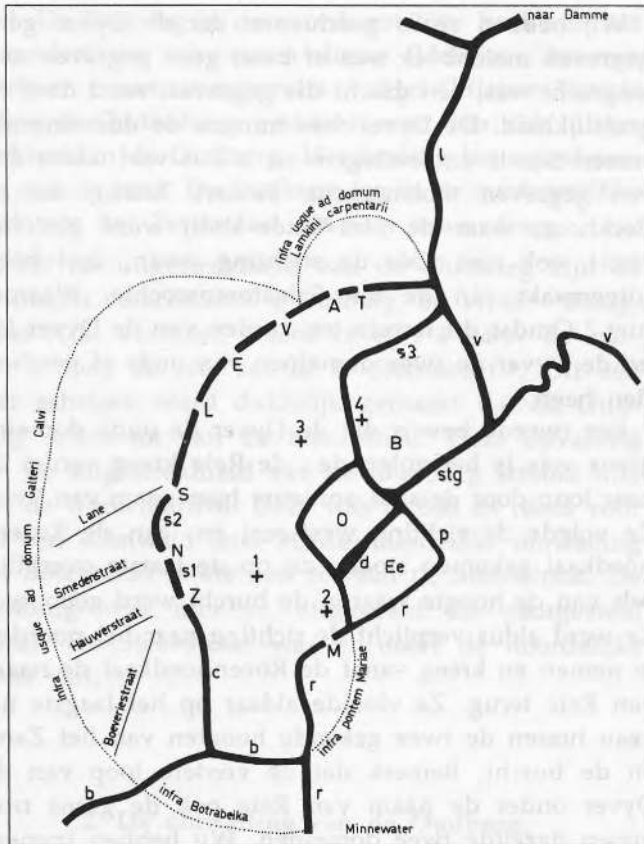
14. A.E. VERHULST, *Les origines et l'histoire ancienne de Bruges, in Le Moyen Age*, nr. 1 en 2, 1960, p. 42-48 en 49.

Wij hebben reeds geschreven dat de Dyver geen gegraven molenbeek was of beter geen gegraven molengracht was, een gracht die gegraven werd door de grafelijkheid. De Dyver was immers de domeingrens tussen Sijsele en Snellegem en is dus veel ouder dan een gegraven molengracht. Bemerkt hierbij dat de Eeckhout, waar de Sint-Trudo-abdij werd gesticht, nooit, ook niet vóór de stichting ervan, deel heeft uitgemaakt van de Sint-Salvatorsparochie. Waarom niet? Omdat dit terrein ten zuiden van de Dyver lag en de Dyver de twee domeinen van ouds af gescheiden heeft.

Een tweede bewijs dat de Dyver de oude domeingrens was is het volgende: de Reie kreeg verder in haar loop door de stad opnieuw haar naam van Reie. Ze volgde de richting west-oost en, aan de Rozenhoedkaai gekomen stootte zij op de laatste overblijfsels van de hoogte waarop de burcht werd gebouwd. Ze werd aldus verplicht de richting naar het noorden te nemen en kreeg vanaf de Rozenhoedkaai de naam van Reie terug. Ze vloeide aldaar op het laagste niveau tussen de twee gekende hoogten van het Zand en de burcht. Bemerkt dat de verdere loop van de Dyver onder de naam van Reie ook de grens trok tussen dezelfde twee domeinen. Wij hebben immers reeds bewezen dat de burcht, die ten oosten van de Reie lag, op het domein Sijsele werd gebouwd.

De Reie ten westen van de Oudburg.

De loop van de Reie ten oosten van de Oudburg en ten westen van het eerste d.w.z. kleine castrum, is voor niemand een geheim. De Reie liep dan verder langsheen de nieuwe of grote burcht aan de ene zijde en de grote markt aan de andere zijde tot aan de Kraanplaats, vóór 700 ongeveer het raakpunt tussen alluviaal en diluviaal water. De Reie trok dus werkelijk de grens tussen de Oudburg en het primitieve castrum.

1. Sint-Salvatorskerk, 2. O.-L.-Vrouwekerk, 3. Sint-Kristoffelkapel, 4. Sint-Pieterskapel.

b. Boterbeek, c. Capucijnenrei, d. Dyver, l. Lange rei, p. Pandreitje, r. Reie, sl. Smedenrei, s2. Speelmansrei, s3. Spiegelrei, stg. Steenhouwersdijk-Groene rei, v. Vuldersrei.

A. Augustijnebrug, B. Burg, E. Ezelbrug, Ee. Eekhout, L. Leeuwenbrug, N. Noordzandbrug, O. Oud Burg, S. Sleutelbrug.

Ten westen van de Oudburg loopt nu de Nieuwstraat. Vroeger vertakte zich de Reie bij Gruuthuuse in twee richtingen. De ene vertakking van de Reie liep ten zuiden van de Oudburg onder de naam van Dijver en de ander vertakking liep ten westen ervan. Die laatste waterloop werd later gedempt en zo ontstond er aldaar een nieuwe straat die de naam kreeg van Nieuwstraat. Die bijzonderheid heb ik persoonlijk van wijlen Karel De Flou vernomen. Hij was dus blijkbaar van oordeel dat er daar vroeger een waterloop liep. Ik vermoed dat de walgracht ten westen van de Oudburg de naam droeg van Boterbeek, dezelfde naam dus die aan de walgracht ten noorden van de Oudburg werd gegeven. Waarom die van Boterbeek? Een louter gissing. Het water van de Boterbeek kwam in dit van de Reie terecht in de onmiddellijke nabijheid van de stad. Een weinig verder, bij Gruuthuuse, splitste de Reie zich in twee vertakkingen. Heeft men de naam van Boterbeek willen laten voortleven in de omwalling van de Oudburg?

Het kan natuurlijk niet worden uitgemaakt wanneer de westelijke omwalling van de Oudburg gedempt werd. Wellicht kan dat hebben plaats gehad op het ogenblik dat het grote eiland waarin vroeger en dan tot na 1060 de O.-L.-Vrouwkerk en de abdij van de Eeckhout lagen, doorsneden werd door de waterloop die vanuit de vestingsgracht in het midden van de elfde eeuw ten zuiden van de O.-L.-Vrouwkerk gegraven werd. De waterloop verdeelde het grote eiland in twee helften, vertrok van de vestingsgracht en liep naar het noorden toe, langsheen en ten oosten van Gruuthuuse om in de Dijver uit te monden. Over die vertakking werd een brug gelegd, de Gruuthuusebrug, waardoor men, vanuit het oosten komende, de O.-L.-Vrouwkerk en het Sint-Janshospitaal kon bereiken. De brug werd reeds vóór

1288 gelegd, want ze verschijnt reeds in dat jaar onder de naam van Nieuwbrug¹⁵. Het is niet gekend wanneer de vertakking gegraven werd. Wij vragen ons echter af of er geen verband te zoeken is tussen de namen Nieuwstraat en Nieuwbrug : de Nieuwstraat liep immers recht naar de Nieuwe Brug.

De Boterbeek.

Ten noorden van de Oudburg lag er een walgracht, 8 meter breed, waarin de geschiedschrijvers de oude Boterbeek zien. A. Koch beweert dat deze omwalling niet de oorspronkelijke Boterbeek kan zijn, daar ze een weg zou volgen die tegen het reliëf in zou gaan : op de een of de ander wijze, direct of indirect, zal de omwallingsgracht van de Oudburg water hebben betrokken van de echte Boterbeek. Het is in elk geval uitgesloten dat de waterloop die het wijkje Oudeburg aan de noordkant begrensd, van natuurlijke aard was. Deze lag nog hoger op de helling van de centrale zandrug dan de waterloop die de Oudeburg aan de zuidzijde begrensd, de Dijver¹⁶.

Wij kunnen, zoals wij boven schreven, A. Koch heel goed volgen waar hij schreef dat de omwallingsgracht water heeft betrokken van de echte Boterbeek. Deze vloeide immers in de Reie en zo is het te begrijpen dat de naam van Boterbeek overging naar een deel van de omwalling van de Oudburg en er nog voortleefde wanneer de Boterbeek reeds lang verdwenen was in de stad.

De ware loop van de Boterbeek te Brugge is nog steeds onduidelijk, en is altijd voor de geschiedkundigen een raadsel gebleven. A. Koch schrijft dat hij

15. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 487. *..Juxta novum pontem..*

16. A. KOCH, *a.w.*, blz. 60 in noot.

het omvangrijk diluviaal achterland waaruit het beekwater te Brugge samenvloeiende schat op ongeveer 200 km². Het kwam uit de richtingen Wijnendale, Torhout, Zwevezele, Egem, Hansbeke, Oedelem en Sijsele¹⁷. Hij had er nog het beekwater kunnen aan toevoegen dat kwam uit het westen van Brugge, uit Varsenare, Sint-Andries en Sint-Baafs. De duidelijkste gegevens over de loop van de Boterbeke werden verschaft door dr. J. De Smet : «De Boterbeke wordt vermeld als grens van het Brugse stadsgebied in de keure die door graaf Filips van Elzaten aan de stad werd geschonken tussen de jaren 1168-1178 : *infra pontem sanctae Mariae, infra Botrebeika,...* Geheel haar loop behoorde aan de stad Brugge. Zij voorzag de stadsvijver van water. Deze watergang, een verdiepte beek, had een lengte van 5572 meters tussen de hoogte te Varsenare, waar het klooster van St.-Anna-in-de-Woestijn lag en de stadsvijver te Sint-Baafs. Daar kreeg de beek de naam van Boterbeek¹⁸». Zij vormde daar immers de grens tussen de parochies van Sint-Baafs en Sint-Michiels. J. De Smet voegt eraan toe dat ze Brugge binnen kwam langs het Capucienenreitje, aan het noordeinde van de Westmeers naar het oosten draaide en ten zuiden van de hoogten van het Zand en van de Steenstraat naar het laagste punt van de Wollestraat liep (apothek Dryepont), waar ze in de Reie eindigde. J. De Smet volgt voor de loop van de beek in de stad Ch. Verschelde en A. Duclos. A. Koch aanvaardt niet dat de Boterbeek ten zuiden van Sint-Salvatorskerk liep. Wij aanvaardden het, maar de Oudburg was in elk geval

17. A. KOCH, *a.w.*, blz. 8. Zelfs meer dan 200 km². De Boterbeek immers, die uit de richting van Varsenare kwam, mondde uit in de Reie.

18. J. DE SMET, *De oude hydrografie van de stad Brugge*, in : *Genootschap voor Geschiedenis*, 1949, blz. 8.

een omwald iets en de naam van Boterbeek leefde voort in de omwalling ten noorden van de Oudburg. Het blijft ook een feit dat in 1168 de Boterbeek onmiddellijk na de Mariabrug aangeduid werd als de grens van de stad Brugge. Daar is zij reeds gevaarlijk dicht bij de Nieuwstraat. Het is te vermoeden dat de Boterbeek uitmondde tussen het Sint-Janshospitaal en het Minnewater in de Reie en dat haar naam, na de samenvloeiing, niet gans verloren ging. Deze naam zegde voor de poorters van Brugge meer dan die van Reie op deze bepaalde plaats. Gaven ze niet aan een van de stadspoorten de naam van de Boterbeek - ad portam de Boeterbeke¹⁹?

Er is een weelde van gegevens die het bestaan van een noordelijke omwallingsgracht van de Oudburg bewijzen en het verband met de Boterbeek komen bevestigen. Op het open plein van de Halle werd in 1880 de bedding van deze beek blootgelegd. Ze was, zoals wij schreven, 8 meter breed, en langs beide zijden afgebakend door een reeks naast elkander staande eiken balken die in de grond waren geslagen. Ze liep in de richting west-oost rechtdoor naar de Reie, doorkruiste de Wollestraat, die toen in die verre tijden nog niet bestond en mondde uit in de Reie op de plaats waar weleer de apotheek Drypondt stond²⁰.

In de Oudburg(straat) stond er een huis - C 8 - dat vermeld werd als «huis staende in de poorte ter Ware,» d.w.z. ter Beke²¹. Een ander huis - C 4 - heette Beuterbeke - in de straat «neffens de Halle» in 1557 en «achter dhalle» in 1579²².

19. K. DE FLOU, *a.w.*, deel 2, kolom 442.

20. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 12.

21. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 386.

22. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 588.

Drie straatjes die beginnen in de Oudeburg(straat) en de richting noord volgen, dus deze van de noordelijke omwalling, vragen een bijzondere aandacht : de Sint-Niklaasstraat of Mostaardstraat, de Zomerstraat en de Loppemstraat.

J. Dhondt aanziet de Sint-Niklaasstraat — een gevolg van de thesis die hij verdedigde — als de oudste van de vier itineraria of wegen langswaar men omstreeks het jaar 1000 vanuit Brugge de stad Gent zou hebben kunnen bereiken²³. A.E. Verhulst heeft J. Dhondt gevolgd en dan ook nog daarbij in twee schetsen van de Oudburg een doorgaande weg getekend die zou hebben gelopen van de Steenstraat doorheen de Oudburg en over de Dyver naar Groeninge²⁴. Deze weg met een brug aldaar over de Dyver heeft nooit bestaan. A. Koch heeft er reeds terecht op gewezen. Hij schrijft : «Deze Mostaardstraat (Sint-Niklaasstraat) eindigt immers bij de straat Oudenburg, en heeft aan de overzijde van deze laatste geen voortzetting. Ook de brug aan de Dyver die aan het einde van deze fictieve voortzetting wordt getekend heeft in werkelijkheid niet bestaan. Bovendien komen wij op dat fictieve punt niet uit tegenover de straat Groeninge. De enige brug over de Dyver lag en ligt nog aan het eind van de Wollestraat²⁵.

Het is zelfs niet heel zeker dat de Sint-Niklaasstraat doorliep tot aan de Steenstraat, tenzij men zou aanvaarden dat er een brug over de omwalingsgracht lag of dat men zou bewijzen dat de straat slechts ontstond na de demping van de omwalling.

23. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 26.

24. A. VERHULST, *Les origines et l'histoire ancienne de Bruges*, blz. 42 en 48.

25. A. KOCH, *a.w.*, blz. 60.

De naam *Mostaardstraat* is jonger dan die van Sint-Niklaasstraat²⁶. De benaming *Mostaardstraat* verschijnt in de 14de tot de 17de eeuw en die van *Sint-Niklaasstraat* reeds in 1290. Vanzelfsprekend is de laatste straat veel ouder. Het straatje kreeg haar naam omdat aldaar een kapel stond die toegewijd was aan Sint-Niklaas. Men kon vanuit het Zomerstraatje ook deze kapel bereiken. Volgens de stichtingakte van 14 mei 1394 bouwde Niklaas Pagant in de Sint-Niklaasstraat een gesticht om er de «passante lieden» te herbergen. Het was uitsluitend bestemd voor passante lieden die arme kooplieden waren. De poorters kooplieden hielden vergadering in het gesticht zelf en hadden ook de kapel in gebruik. Het Godshuis kreeg de naam van «Het Klaaitje» en werd in 1892 afgebroken. Daardoor komt het dat het straatje naar Oudenburg toe, veel breder is geworden. Hoe eng het vroeger was kan men nog uitmaken bij de ingang ervan vanuit de Steenstraat. Oorspronkelijk was dat straatje — het zelfde kan worden gezegd van de twee volgende — slechts een toegangsweg naar de noordelijke omwalling. Toen al de huizen nog in hout waren opgetrokken moest men in de Oudburg over de mogelijkheid beschikken om bij het ontstaan van brand, langs vele wegen water te kunnen scheppen om het vuur te blussen.

Het *Zomerstraatje*, dat niet doorloopt tot aan de Steenstraat, eindigde waarschijnlijk bij de noordelijke omwallingsgracht en kan oorspronkelijk zulk een wegeltje zijn geweest. Hetzelfde kan worden gezegd van de *Loppemstraat*, met dit verschil dat ze ongeveer op de plaats waar de omwallingsgracht lag, met een niet natuurlijke knik naar links afzwaait en loopt naar de

26. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 585 en 494.

Simon Stevinplaats. Wanneer men van deze knik een lijn zou trekken tot aan het einde van de Zomerstraat en dan verder door de Sint-Niklaasstraat naar de Hallestraat (neffens de halle of achter dhalle) naar het huis dat «Bueterbeke» heette en waarschijnlijk werd gebouwd nabij de opgevolde omwalling, dan komt men terecht op het open plein binnen de Halle waar de bedding van de beek werd blootgelegd²⁷. In 1350 kocht de stad Brugge het hoekhuis van de Hallestraat en de Steenstraat dat de naam droeg van Groenevoorde. Was die naam een herinnering aan de tijd dat de omwallingsgracht in de Hallestraat een groene voorde was geworden ?²⁸

Het is nu wel duidelijk dat de twee schetsen van de Oudburg die A. Verhulst liet verschijnen, niet beantwoorden aan de werkelijkheid. De ruimte tussen de Boterbeek en de Steenstraat wordt er voorgesteld als deel uitmakende van de Oudburg. Hoe kan deze dan een omwald iets zijn geweest ? Ook elders komt de schrijver hierop terug. Hij schrijft : *L'existence, depuis le XIe siècle d'une route Gand-Bruges, signalée par M. Dhondt, et aboutissant à la Steenstraat dans l'Oudburg même*²⁹ — en verder : *L'Oudburg s'étend en effet, à partir du marché, le long du côté sud de la Steenstraat...*³⁰. Wij herhalen het : de Oudburg heeft zich nooit uitgestrekt tot aan de Steenstraat. Deze straat heeft nooit de noordelijke grens van de Oudburg gevormd. Een straat is een straat en geen omwalling. Een Gentweg doorheen de Oudburg, zoals er een getekend werd op de twee schetsen,

27. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 588.

28. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 588 en 173.

29. A. VERHULST, *Les origines...*, blz. 48 en 49.

30. A. VERHULST, *Les origines...*, blz. 49.

heeft ook nooit bestaan. Er kan dan ook geen sprake van zijn dat die weg een Gentweg was, die in de elfde eeuw de Oudburg tot volle ontwikkeling zou hebben gebracht. De oudste Gentweg leidde vanzelfsprekend niet tot de grote markt, maar tot de eerste kleine markt, op de Simon Stevinplaats³¹. De oudste Gentweg heet nu nog «Oude Gentweg,» in tegenstelling met «Nieuwe Gentweg» die zoals de Oude Gentweg van de Ankerplaats naar de stad liep, en ten westen van de O.-L.-Vrouwkerk doorheen de Mariastraat eindigde op de primitieve markt naast de Oudburg. Druk handelsverkeer tussen Brugge en Gent bestond er, zoals prof. J. Dhondt reeds heeft doen opmerken, in de 9de en 10e eeuw niet maar tussen deze twee steden lagen er dorpen die met elkander door wegen verbonden waren : van Brugge uit naar Assebroek, Oedelem, Knesselare, Zomergem enz. Uiteraard kwamen slechts de landbowers uit de omliggende dorpen met paard en wagen hun landbouwprodukten naar Brugge brengen, wat toch geen minimum van handelsverkeer tussen verder afgelegen dorpen en zelfs tussen Brugge en Gent uitsluit, des te meer daar vreemde koopwaren van overzee te Brugge te koop waren en er vlak nabij de Oudburg werden gelost, nl. op die plaats van de Reie die Diver werd genaamd. Hier voel ik mij verplicht wat meer uitleg te geven. J. Dhondt schrijft : «De meest waarschijnlijke interpretatie van «Brugge» is aanlegplaats. Dit is althans de mening van Dr. Gysseling,

31. De naam «Oude Gentweg» is ontstaan toen de «Nieuwe Gentweg» werd aangelegd. In 1288 is er reeds sprake van de «Oude Ghentwegh»: A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 571 — Vermits deze weg naar Gent toen reeds een *oude* weg werd genaamd, dan is deze ongetwijfeld zeer oud. Twee straten in Brugge dragen de naam van Gentweg. Waarom er dan andere zoeken die niet de naam van Gentweg dragen ? Zie over Gentwegen : J. DHONDT, *a.w.*, blz. 25.

die zijn vroegere opvatting op de meest positieve wijze blijft bevestigen³². Welnu, dit toponiem, dat geen dorps- of domeinnaam is, slaat oorspronkelijk noodzakelijk op een beperkte plek, die we kennen : de plek waar de burcht «Brugge» oprees. «Brugge» slaat onomstotelijk op die wel bepaalde plek, en dus weten we dat een vroege aanlegplaats «op de Reie» juist dààr lag³³. De betekenis of interpretatie van het woord Brugge kan ook verhoogde weg zijn geweest, zoals ik vroeger schreef, en dan bedoelde ik daarmee de Steenstraat die werkelijk een verhoogde weg was³⁴, zoals A. Duclos heeft bewezen. Maar hoe dan ook : aanlegplaats of verhoogde weg, de redenering van J. Dhondt is juist en noch de eerste noch de tweede interpretatie van het woord Brugge brengt ze in het gedrang. De Dyver immers paalde aan de Oudburg en het castrum en ook de Steenstraat lag er vlak nabij. Indien Brugge aanlegplaats betekent dan heeft het geen zin, zoals prof. J. Dhondt het terecht heeft ingezien, deze aanlegplaats buiten de stad Brugge te Zoeken, ergens in het onbewoonde Praatse of meer stroomopwaarts. Reie, castrum, Oudburg en zelfs Steenstraat hangen samen en zijn, als de wieg van Brugge, kenmerkend voor de naamgeving van de plaats Brugge.

Indien Brugge aanlegplaats betekende en de Dyver die aanlegplaats was, dan is de naamgeving van Brugge ten volle gerechtvaardigd.

32. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 23 in noot

33. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 23.

34. J. NOTERDAEME : *Brugge toponiemen*, in : *Ons Heem*, XII, 1958.

De Dyver

Meer dan één bijzonderheid wijst erop dat de Dyver — oorspronkelijk schreef men Diver — de eerste aanlegplaats was van het ontluikend Brugge. Daar was vooreerst de uitzonderlijk gunstige ligging van dit stuk van de Reie tussen het castrum en het eerste kleine marktplein, met het feit dat de Dyver langsheen de Oud Burg vloeide. De Dyver vertoonde daarenboven een bijzondere eigenaardigheid: ze vormde er als het ware een meertje, een grote kom. De groene zone, thans met bomen beplant — dat was ze reeds in de 17de eeuw — maakte immers vroeger ook deel uit van de Dyver die in het zuiden tot tegenaan de straat liep. Deze straat — van de Nepomucenusbrug tot aan de Gruuthusebrug — volgt niet de huidige loop van de Dyver: het is duidelijk dat dit water er vroeger een kom vormde. De Dyver, zo schrijft Dom. N. Huyghebaert, was dus vroeger veel breder dan heden, zoals het aan de rooilijn der huizen nog duidelijk te merken valt³⁵.

De oudste vermelding van de Dyver dateert uit 1292: *pro cupa super diveram*³⁶. Wat werd hier bedoeld door cupa? Cupa is de vertaling van het Frans coupe en van het nederlands kop, kom. Wellicht verwijst de tekst uit de 16de eeuw: «Huis den Cop op de dijver» naar diezelfde cupa en stond er reeds in 1130 een huis op de Dyver — ten zuiden van de vermelde kom of kop, dat de naam van de Cop gekregen had?³⁷

35. DOM. N. HUYGHEBAERT, *Het grafscript van de kluisenaar Everelmus*, in *Sacris Erudiri*, 1961, blz. 566.

36. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 777.

37. K. DE FLOU, *a.w.*, Deel III, blz. 778.

Langsheen deze straat ten zuiden van de Dyver stonden nog andere huizen. De straat was in 1292 reeds gekalseid : *pro calceia super diveram ante domun Petri Cants*, en Petrus Cant woonde er in een huis. Wellicht stond toen ook daar reeds het huis «De Cop» — het huis «De Scelpe» — het huis «Sinte Brandaris» — het huis «Sinte Cristoffels» — het huis «Sint Jacobs» — het huis «ten hoefzyzer up den diver», vermeld in 1464. Dit laatste huis was een «Vaerwerie». De Dyver vertoonde niet enkel de vorm van een kop of kom, doch ook deze van een hoefijzer of schelp. Wellicht verwijzen de huisnamen van hoefijzer en schelp naar dezelfde cupa van 1292.

In 1469 schreef men ook van «Theylandt ligghende up den Dyvre». Deze tekst doet ons spontaan denken aan het eiland waarop de abdij van de Eeckhout stond³⁸. Wanneer werd dit eiland gevormd? Boudewijn V liet in het midden van de elfde eeuw een vestingsgracht delven, een aftakking van de Reie nabij de Mariabrug die ten zuiden van de O.-L.-Vrouwkerk liep en ten zuiden van de Eeckhout. Daardoor ontstond er aldaar een groot eiland, waarop de abdij werd gesticht.

Dom. N. Huyghebaert heeft afdoende bewezen dat Everelmus tussen 1048 en 1060 op het eiland van de Reie zijn kluis optimmerde en er in 1060 begraven werd³⁹.

In 1130 stond de nieuwe graaf Diederik van de Elzas al de rechten af die hij bezat «*in Rogia vivario*

38. *Ibidem* : Dyver, Eene sectie der Reie, begrepen tusschen de Gruuthuse- en Eeckhoutbruggen te Brugge ...*pro cupa super diveram*, 1292 — *Pro calceia super diveram ante domun Petri Cants*, 1292 — *Up die diver*, 1302 — *Divere*, 1306 — *up diver*, 1334-1335, enz.

39. DOM. N. HUYGHEBAERT, *a.w.*, blz. 551 en 552.

meo» aan de kerk die daar was gesticht en aan de monniken van de Eeckhout die de kerk bedienden. Het valt niet te betwijfelen dat er hier sprake is van zijn grafelijke rechten. In de oorkonde staat er immers «*hereditatis vel reddituum.. in eeckhout habeo*». De nieuwe graaf kon immers als graaf en als bloedverwant van de vermoorde Karel de Goede aanspraak maken op al de rechten die Karel de Goede bezat in het oud kroondomein Sijsele waarin de Eeckhout lag. Op welke rechten? In 1130 was de grondcijs reeds afgeschafte. Welke rechten stond de nieuwe graaf in 1130 af?

De Eeckhout lag in het Sijseelse in een kroondomein. Prior Folcramnus, aldus dom. N. Huyghebaert, heeft de graaf in 1130 officieel gevraagd afstand te doen van de goederen waarover de monniken sedert geruime tijd de facto beschikt hadden. Hij veronderstelt dat het in de oorkonde alleen gaat om de beschikking dat de rechten van de monachi op de Eeckhout voortaan zouden erkend worden. Hij vermoedt dat er in 1130 een nieuwe kerk gebouwd en gewijd werd.

De nieuwe graaf zou gezorgd hebben voor de dotatie van de kerk. Om te kunnen gewijd worden moest een kerk, alleszins in de XIIde eeuw, een dotatie bezitten om in de noodwendigheden van de eredienst te voorzien. De argumenten die de schrijver in zijn studie over het grafschrift van Everelmus aanbrengt zijn zo doorslaande dat ze niet te weerleggen zijn.

Dat sluit echter niet uit dat de graaf niet enkel de kerk heeft willen doteren, doch ook de monniken heeft willen bevoordeligen en een geschenk geven. Welke voordelen stond hij hun af? Al de rechten die hij nog bezat in *Rogia vivario meo*.

Dom. N. Hyghebaert identificeert *Rogia* met Dyver. De Dyver had inderdaad vroeger de vorm van

een cupa, van een kop of kom en kon dus inderdaad vroeger als een vijver worden beschouwd. Of lag er werkelijk een vijver in het bos van de Eeckhout, een vijver die water trok uit de Reie of de Dyver ?

Karel De Flou die een gewiekst lezer van oorkonden was, las echter in de tekst van de oorkonde «Roya» in plaats van Rogia, zoals hij schreef in zijn woordenboek bij het woord Reie⁴⁰.

In het cartularium van de abdij van de Eeckhout, folio 34, komt de volgende tekst voor : «*sciant itaque quod gerbodo, filius boidini de snelleghem... quicquid juris habebat vel habiturus erat in terra illa quam W. in feodum tenebat...*». W(illelmus) was een van de drie zonen van Boidin, Balduinus, een clericus die gehuwd was met Margareta. Deze was volgens hetzelfde cartularium, folio 119 verso, in 1225 reeds weduwe geworden. Balduinus leefde dus in de twaalfde eeuw en waarschijnlijk ook zijn zoon Willem, die land in leen hield van de abdij, land dat lag «in roia». Wat werd er met het woord «roia» bedoeld, land dat lag in de reie ? De tekst duidt in elk geval aan hoe dubbelzinnig oude teksten kunnen zijn en hoe voorzichtig wij moeten zijn om ze te interpreteren.

Wij hebben boven geschreven dat in 1130 de grondcijns onlangs afgeschaft werd voor al de inwoners van de stad Brugge. De Eeckhout lag in het Sijseelse, maar werd in de elfde eeuw door Boudevijn V als het ware door het graven van de nieuwe

40. K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 13 blz. 386. De volledige tekst luidt als volgt : *Ego Theodoricus... quicquid hereditatis vel reddituum, juris vel advocacionis in Eckhout habeo, quod jacet Brugis in Roya vivario meo, ecclesie Dei, que inibi fundata est, et Dei servis in eadem ecclesia Deo et Sancte Marie et Sancto Bartholomeo et Sancto Willibrordo servantibus, petente in nomine Domini monacho eiusdem loci fratre Folcramno libere possidendam in perpetuum trado. Insuper et quatuor pisas caseorum de elemosinis mense mee eis... concedo.*

stadsvesting ingelijfd in het grondgebied Brugge. Het is mogelijk dat monniken van de abdij zich hebben willen veilig stellen en dezelfde rechten hebben opgeëist als de andere inwoners van de stad om aldus in het bezit te komen van de grond waarop het bedehuis van de Eeckhout werd opgericht. Het was meteen een gelegenheid om de kerk te doteren.

Quicquid juris haereditatis habeo... in roya vivario meo. Wij hebben ons afgevraagd over welke rechten — grafelijke rechten — er hier zou kunnen sprake zijn. De monniken hebben waarschijnlijk het eigendomsrecht op de Eeckhout verkregen. Wij vragen ons af of zij iets meer hebben bekomen? Het recht om te vissen in de Reie rondom het eiland? Waarom wordt de reie als een vivarium beschouwd? Bedoelde men daarmee de Dyver die ongetwijfeld in 1130 nog een cupa, een kom was en dus enigzins de vorm had van een vijver.

Waarom staat er dan niet in het cartularium .. *in roya diversa vivario meo*? Het woord «diversa» komt in andere latijnse teksten voor. Er was geen reden om het hier uit te sluiten. Moeten wij de tekst niet zo uitleggen dat het woord vivarium erop wijst dat de graaf de heerlijke rechten bezat te vissen in de reie, in de roya die door zijn domeinen liep en afstand heeft gedaan van zijn recht voor wat betreft de reien die rondom het grote eiland liepen? De graaf heeft in elk geval de monniken willen bevoordelen. Het woord vivarium verwijst naar de heerlijke rechten er te mogen vissen. De graaf zou dan in de oorkonde aan de monniken zijn recht hebben afgestaan te mogen vissen in de reien rondom het eiland. In verband met hun voedselvoorziening was dat voor de monniken van groot belang. Het woord «insuper» (= bovendien), dat daarop volgt en dat in verband staat met hun voedselvoorziening zou daarop wijzen.

Vooral voor een kloostergemeenschap had dit recht veel waarde. Naast het afstaan van zijn heerlijk recht te mogen vissen stond de graaf bovendien een belangrijke hoeveelheid kaas af, en dat jaarlijks en uit zijn eigen voorraad, om in het levensonderhoud van de monniken te voorzien.

De Heer van Assebroek verkreeg van de graaf het recht te vissen in de reie en dat waarschijnlijk tot aan de Mariabrug. Als tegenprestatie moest hij op eigen kosten de Mariabrug onderhouden en telkens de graaf te Brugge of te Male verbleef, een snoek leveren voor de tafel van de graaf. Het recht te mogen vissen was een heerlijk recht, juist zoals het recht te mogen duiven houden, en werd zeer op prijs gesteld. De stad Brugge heeft het recht te mogen vissen in de reie in 1290 afgekocht van de Heren van Assebroek⁴¹.

Mogen wij nog verder zoeken? Het is niet uitgesloten dat de graaf de Reie die door zijn domeinen vloeide beschouwde als een vivarium, een visvijver, waarin hij en dan hij alleen, het recht had te vissen. Natuurlijk kon hij dat heerlijk recht aan een ander afstaan. Is die visie juist, dan heeft hij zijn visrecht afgestaan aan de monachie van de abdij om ze te helpen in hun bevoorrading. De monniken zelf stonden erop dat te zien bekrachtigen door een grafelijke

41. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 94 en 151: *Le droit de pêche est un droit féodal de banalité. Le seigneur d'Assebroek avait le droit de pêche dans la Reie. Ce droit était sans doute des plus anciens. La Ville le lui racheta en 1290, prenant sur elle de servir le brochet au Comte, chaque fois qu'ayant quitté le Franc de Bruges, il arrivait à Bruges ou à Male. L'Hôpital St.-Jean avait une pêcherie aux anguilles, dans une partie de la Reie. Mais le droit de pêche dans le vivier de St.-Bavon et dans les remparts de la ville, était à la commune et celle-ci l'affermait. Aucun octroi, que nous sachions, n'est venu lui donner ce droit: c'est qu'elle possédait aussi ce droit de banalité, comme baron collectif.*

oorkonde. Verworven rechten worden immers niet zo gemakkelijk afgenomen door een nieuwe graaf. De monniken van de abdij waren daarvan goed op de hoogte en ze hebben de schenking van het visrecht dankbaar aanvaard. Nu ze bekrachtigd werd door een grafelijke oorkonde, zou hun dat recht niet meer ontnomen worden. Hadden zij niet in vier jaar tijd reeds drie graven gekend : Karel de Goede, Willem Clito en Diederik van de Elzas ?

De abdij van de Eeckhout lag dus nog in 1060 in een groot eiland. Er lag natuurlijk een brug over de Reie ten noorden van de O.-L.-Vrouwekerk om de inwoners die buiten de stad woonden de mogelijkheid te verschaffen ook met hun wagens het kleine marktplein op de Simon Stevinsplaats te bereiken. Wanneer verdween deze brug en deze arm van de Reie ? Het antwoord is : als de noodzaak zich niet meer voordeed deze waterloop als een tweede verdedigingslijn van Brugge te beschouwen. Het is mogelijk dat zelfs Boudewijn V voor het dempen van deze arm van de Reie heeft gezorgd. De keizer van Duitsland, die het graafschap Vlaanderen had aangevallen, stierf immers onverwacht op 5 oktober 1056. Zijn zoon Hendrik was toen nog te jong om de teugels van het bewind in handen te nemen en zijn vader op te volgen. De vorsten van het Duitse keizerrijk waren daar bewust van en zochten toenadering en verzoening met Boudewijn V. Zij schonken hem zelfs het land van Waas, de Vier Ambachten, het land van Aalst, met één woord gans Rijksvlaanderen in leen. Het graafschap Vlaanderen had toen het toppunt van zijn macht bereikt. De enige bekommernis die de graaf nog had was hoe hij zijn opvolging in vrede zou regelen met zijn kinderen. Zijn enige dochter Mathilde baarde geen zorgen. Zij was in 1050 gehuwd met Willem van Normandië, Willem de Veroveraar.

Hij had echter twee zonen : Boudewijn en Robrecht. Boudewijn, zijn oudste zoon, later Boudewijn VI, was gehuwd met de beruchte Mathilde, de weduwe van de graaf van Henegouwen. Boudewijn VI zou later ook graaf van Henegouwen worden. Zijn tweede zoon, Robrecht was echter nog ongehuwd. In 1063 trad deze in het huwelijk met Gertrude, de weduwe van Floris I, graaf van Holland. Nu kon Boudewijn zijn schikkingen nemen : Boudewijn VI zou hem als oudste zoon opvolgen in het graafschap Vlaanderen en Robrecht zou zich tevreden stellen met de Zeeuwse eilanden en gans Rijksvlaanderen die hij in leen zou houden van het Duitse Rijk. Robrecht beloofde dat hij deze schikkingen zou eerbiedigen en nooit aanspraak zou maken op Vlaanderen. Boudewijn V had dus niets meer te vrezen en daar hij slechts in 1069 stierf is het mogelijk dat hij de eerste loop van de Reie ten noorden van de O.-L.-Vrouwekerk heeft gedempt en een einde heeft gemaakt aan het grote eiland.

In elk geval hij zelf of een van zijn opvolgers hebben daarvoor gezorgd en dat nog vóór 1089. In dat jaar immers werd de parochie van Sint-Donaas opgericht en dan had reeds de O.-L.-Vrouwekerk een groot deel van het eiland waarop de Burg, de Sint-Donaaskerk en de kapittelgebouwen werden gebouwd, een groot deel van haar parochiaal gebied, geruild tegen het zuidelijk deel van de Oudburg. De nieuwe parochianen van dat zuidelijk deel van de Oudburg konden, na de ruiling, ongehinderd langs de gedempte Nieuwstraat of de Mariastraat hun nieuwe parochiekerk bereiken.

Is deze visie juist, dan heeft Diederik van de Elzas door de woorden «*in roya vivario meo*», «in de Reie mijn vijver», door zijn oorkonde van 1130 uitsluitend

de Reie bedoeld die rondom de abdij van de Eeckhout liep, bijgevolg de Reie rondom het kleine eiland waarin de Eeckhout lag. Waarschijnlijk was er in 1130 reeds een arm van de Reie gegraven die ten oosten van de O.-L.-Vrouwkerk liep, vanaf de vestingsgracht langsheen het later Gruuthuuse, in de richting zuid-noord, tot aan de Dyver. Het is te vermoeden dat de vestingsgracht ten zuiden van de O.-L.-Vrouwkerk niet al het water kon verwerken dat van het Minnewater kwam, en dat beide werken ter zelfdertijd werden gedaan : het dempen van de Reie ten noorden van de O.-L.-Vrouwkerk en het graven van de waterloop ten oosten van de O.-L.-Vrouwkerk. Wellicht werd deze Reie gedempt met de aarde die werd opgedolven bij het graven van de waterloop ten oosten van de O.-L.-Vrouwkerk.

Zullen wij hiermede een punt stellen achter het veel omstreden vraagstuk van de omwalling van de Oudburg ? Wat leert ons de toponymie in verband met dit probleem. Wat steekt er achter de toponiem Diver of Dyver ? Een voldoende antwoord werd op die vraag nog niet gegeven. M. Gysseling schrijft dat Dyver een jong prehistorische naam op ara kan zijn. A.C. Koch stelt zich de vraag : Was ook Dyver de benaming van een der beken die Brugge in het zuidwesten binnen vloeiden ? Een Kerkebeek zal oorspronkelijk toch wel een ander naam hebben gehad ? Het was een van de beken met jonge benaming, waarvan het water door de Dyver afvloeide⁴². De Kerkebeek is natuurlijk een betrekkelijke jonge naam. Deze beek vloeide langsheen de kerk van Sint-Michiels. Vandaar haar naam. Ze vloeide echter ook

42. M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek*, II, blz. 1115 en A. KOCH, *a.w.*, blz. 60.

doorheen een uitgestrekt domein aan hetwelk, naar ik vermoed, ze haar naam gaf, nl. het domein Tillegem. Tille is een waternaam (denk aan Tillemonde) en was waarschijnlijk de oorspronkelijke naam van de Kerkebeek. Een uitleg voor de naam Dyver vinden wij niet in de Kerkebeek.

In H. Grandsaignes d'Hauterive, *Dictionnaire des langues européennes*, 1948, p. 43 staat bij het woord : Di : *idée de séparation*. Ik heb aan Dr. Wolfgang von Groote uit München gevraagd of er in het Indo-Germaans Woordenboek van Pokorny over het woord Diver niets te vinden is, en kreeg het volgend antwoord : *Ich habe sogleich in Indo-Germanisches Etymologisches Wörterbuch von Julius Pokorny, Bern und München, 1959, nachgesehen. Über das indogermanische wurzelwort «reie» in der bedeutung von «bewegen, fliesen» berichtet der verfasser auf der seite 330. Das wort «diver» konnte ich nicht finden. Wenn es aber in Verbindung von «wasser» bei Ihnen verwendet wird, scheinen mir die folgenden beiden Stämme, die Pokorny ausführlich erwänt, in Spiel zu sein, nämlich 1. — di = indogermanisch «zwei. «doppel», verzweigt» (Pokorny, S. 230) und 2. — Uer = indogerm «Fluss, Wasser» (Pokorny, S. 80).*

Het woord «Diver» zou dus ontstaan zijn uit een samenvoeging van het woord Di met het woord uer = vloed, water. Deze beide stammen schijnen mij waarschijnlijk, zo kreeg ik als antwoord, indien «Diver» in verband staat met water⁴³.

43. Ook Dr. J. DE VRIES ziet in Diver een waternaam. Hij schrijft in zijn *Etymologisch Woordenboek*, Spectrum, Antwerpen - Utrecht : Diver, Diever = waternaam, kuil, dieptegrond. Het woord moet verband hebben met «Dieve - Dievere» van het Germaans «Diup - Diub». Hij verwijst naar J.H. Moerman, *Nederlandse Plaatsnamen*, en naar Mansion : de voornaamste bestanddelen in onze plaatsnamen. De vermaarde heemkundige, Pater Prud. Janssens, die mij de laatste inlichtingen verschafte trok er mijn aan-

Ligt daar de verklaring van het woord «Diver»? In elk geval de Reie die aan de Gruuthusebrug de naam van Diver kreeg, werd er een dubbele waterloop: ze had er dus haar naam niet gestolen. Aan de vermelde brug vertakte zich de Reie in twee waterlopen: de hoofdreie die recht doorliep tot aan de Rozenhoedkaai en de naam van Diver (Dyver - Dijver) heette, en de waterloop die doorheen de Nieuwstraat en verder ten noorden van de Oudburg liep, om in de Reie uit te monden en de naam van Boterbeek kreeg. Die naam is natuurlijk betrekkelijk jong en wijst terug naar de echte Boterbeek die ergens aan het Minnewater in de Reie vloeide. Die naam kwam in de belangstelling toen de Boterbeek de grens werd tussen de Parochie van St.-Michiels en deze van St.-Salvators. Noteer dat men tot omstreeks 1500 nooit in oude teksten het woord Dyver of Dijver ontmoet, maar altijd het woord Diver.

A. Koch schrijft: «Het is in elk geval uitgesloten dat de waterloop die het wijkje Oudenburg aan de noordkant begrensd, van natuurlijke aard was. Deze lag nog hoger op de helling van de centrale zandrug dan de waterloop die de Oudeburg aan de zuidzijde begrensd»⁴⁴. De vraag kan worden gesteld: Kunnen wij met een reliëfkaart van de twintigste eeuw ons een juist denkbeeld vormen van de hoogtelijnen in de negende eeuw of in de eerste eeuw of nog veel vroeger?

(vervolg 43)

dacht op dat iemand die diep onder water duikt in het engels «diver» wordt genaamd, kikvorsman, scaphandrier. In «Di» zou dan «diep» verscholen zitten.

Wat er ook van zij, ik geef de voorkeur aan de uitleg van J. Pokorny en dr. W. von Grootte, omdat juist op die plaats de Reie zich in twee waterlopen splitste nl. aan de Gruuthusebrug, en het niet bewezen is dat de cupa of kom van de Diver een grote dieptegrond had.

44. A. KOCH, *a.w.*, blz. 60, vervolg van noot 148.

Was er een ononderbroken helling van de Steenstraat naar de Diver toe? Het straatniveau van de Oudenburg (straat) is op een reliëfkaart van onze eeuw zeer verschillend: aan de hoek van de Simon Stevinplaats 8m40 — aan de Nieuwstraat 7m86 — aan de Loppemstraat 8m45 — aan de Zomerstraat 8m51 — aan de St.-Niklaasstraat 8m20 — aan de Hallestraat 7m87 en aan de Wollestraat 7m56. Aan de Reie zou men nog een lager cijfer hebben bereikt. Het is niet uitgesloten dat het niveau geleidelijk daalde van de Steenstraat naar de Boterbeek toe om dan opnieuw te stijgen naar de Oudenburg. Het straatniveau van de Hallestraat wijst in deze richting (voor de andere straten hebben wij geen hoogtelijnen). De Steenstraat ligt aan de Grote Markt op een hoogtelijn van 7m93. Het straatniveau in de Hallestraat zelf daalt bij de Halle tot 7m33 om een dieptepunt te bereiken daar waar de Boterbeek doorheen de Hallestraat liep, om dan opnieuw te rijzen tot 7m83 op de plaats waar dezelfde straat de Oudenburgstraat bereikt. Geeft dat alles niet de indruk dat de Boterbeek werkelijk tussen twee hoogtelijnen: Steenstraat en Oudenburg (straat) liep?

A. Duclos had dit reeds opgemerkt en schreef in zijn *«Bruges Histoire et souvenirs»*, op p. 12: *«Malgré l'exhaussement du quartier, — le premier de la bourgade si souvent rebati depuis le VIIIème siècle — il y a encore une légère dépression entre la rue des pierres et celle du vieux bourg»*. Juist daar, in die depressie tussen de Steenstraat en de Oudenburg(straat) liep de Boterbeek.

Tegen de uitleg Diver = vertakking in twee waterlopen, kan als bezwaar worden ingebracht dat de Oudburg als burgus slechts circa 800 ontstond en dat, als de westelijke en de noordelijke omwalling slechts dan ontstond en gegraven werd, de uitleg Diver als

vertakking in twee waterlopen, bezwaarlijk aan te nemen is

Is het echter zo zeker dat de vermelde omwallingen gegraven werden? Zijn natuurlijke waterlopen ten westen en ten noorden van de Oudburg uitgesloten? Karel De Flou die de topografie van Brugge goed kende, beweerde (hij heeft het aan mijn vader eens gezegd) dat nabij de Simon Stevinplaats, het stuk grond dat lag tussen de Loppemstraat en de Oudenburg (straat) vroeger een zwane(= een poel) was.

De vertakking van de Reie die van de latere Gruuthusebrug door de Nieuwstraat naar het noorden liep kwam op die poel terecht. Daar ze niet verder kon doorlopen naar het noorden en ook niet naar het westen werd de waterloop gedwongen naar het oosten af te zwenken om in de latere burcht in de Reie uit te monden. Zo ontstond de noordelijke omwalling van de latere Oudburg.

Hoe kon een Indo-germaans woord ontstaan uit Di en Uer als Diver zo lang voortleven?

In het Woordenboek van Pokorny staat ook het woord Rei, vloeiend water. Geen enkel van de waterlopen waaruit de Reie werd gevormd (er zijn er vele) werd Reie genaamd. Waarom zou een woord samengesteld uit Di en Ver dat niet kunnen?

De Steenstraat - Hoogstraat - Lange Straat is een oude Romeinse baan. In het niet overstromde gebied was er ongetwijfeld vóór de Duinkerke II-Transgressie een Galloromeinse nederzetting in het Brugse Ommeland. De benaming Diver kan, zoals die van Reie, bij de schaarse bewoners die te Brugge na 300 leefden op de zandgrond, die eens de Oudburg zou worden, aan de rand van het waterland voortleven. Bij de heropleving van de handel vestigde zich daar een kleine handelsnederzetting omdat

